DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

2015 LAPKRIČIO 7 NR. 39 (131)

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

Egzistencinės kibirkštys

Visiškai nenuostabu, kad sovietmetis, kadaise kėlęs dvi gana priešingas reakcijas – abejingumą arba atmetimą – šiandien pamažu tampa madinga tema. Netgi atsiranda tokie terminai – sovietologai, sovietologija. Skaitomos paskaitos įvariomis sovietmečio kultūros temomis, atkreipiamas dėmesys į tam tikrus reiškinius ir faktus. Be jokios abejonės, kaip kultūrinis, politinis, visuomeninis tarpsnis sovietmetis – itin specifinė, itin prieštaringa istorijos sritis, išugdžiusi ir tam tikrą mentalitetą, ir tam tikras pasipriešinimo formas (viena iš jų – Ezopo kalba, anekdotai ir humoras, kurių savitumą lėmė būtent absurdiškos santvarkos ir ideologijos konglomeratas).

Tačiau šiandien sovietmečio reliktai ir jo palikimas tampa madingų studijų ir, žinoma, tam tikrų dividendų beigi populiarumo sritimi. Žmonės, kurie negyveno sovietmetyje ir nejuto jo, taigi naujoji karta arba užsieniečiai, norintys ką nors sužinoti apie jį, veikiausiai ateityje mielai klausysis madingų paskaitų ir garsių lektorių, susižeriančių iš to savo dividendus.

Gal ir nieko blogo – bet paskaitos ir lieka paskaitomis, po jų kartais juntamas tik nuovargis, kurį sukelia informacijos gausa. Kas galėtų padėti *pajusti* laikmetį, kuris, regis, dar taip netoli?.. Ir ar reikia jį *pajusti?*.. Paprasčiausiais pojūčiais. Regimąja atmintimi, kvapu, spalva, palytėjimu... Gal tai ir neįmanoma. Juk netgi mano kartos žmonės – ypač tie, kuriems rūpi tik materialiniai pasaulietiški dalykai, o tokie turi labai trumpą atmintį – *nebejunta* laikmečio. O juk kiekvienam iš mūsų reikalingas Prousto pyragėlis – kad jo kvapas pažadintų tai, kas mes buvome, kur mes buvome, ką mes išgyvenome...

Todėl tokia svarbi yra gera literatūra. Toji, kuri užfiksavo sovietmečio esmę taip jautriai, kad mums tereikia atgaivinti savo pojūčių čiuptuvėlius, ir mus tiesiog nukrės praėjusio laikmečio įtampa. Juozas Aputis, Bronius Radzevičius, Bitė Vilimaitė, Romualdas Granauskas – tik keli vardai, tik keli rašytojai, tą įtampą sukaupę ir palikę mums. Egzistencinę įtampą, giliąją. Kodėl aš čia esu, kodėl – šitame laike, šitoje kalboje. Jokios paskaitos nenukrės mūsų tokia kibirkštimi, kaip knygose mūsų prisiminimo laukiantis sakinys.

Todėl ir kiekvienais metais renkamas knygų penketukas – turiu omeny prozos knygas – nenustebino, veikiau paliudijo tendenciją. Kad vaikomės madingų dalykų. O kadangi dabar madingas globalios Lietuvos įvaizdis, tai ir literatūra turi nuo jo neatsilikti (kalbėti apie vienatvę Paryžiuj gražiau, negu apie vienatvę kokiame Balbierišky, o suvokti savo tapatybę Kipre – kur kas geriau, negu tai padaryti Maišiagaloje ar Rudaminoje).

Bet kuriam galui to viso reikia? Kodėl literatūra turi kažką vytis, nuo kažko neatsilikti?.. Ar čia koks socialistinis lenktyniavimas, norint laimėti pereinamąją gairelę?.. Literatūra turi arba teigti amžinąsias vertes, arba maištauti prieš jas. O kad jai kažką reikėtų vytis – gal tai jau nebe literatūra, gal čia sportas. Čia viską lemia azartas žaisti ir laimėti, veržtis į priekį. Bet juk suvokti laikmetį ir save reikia visai ko kito. Tų jautriausių pojūčių čiuptuvėlių, kurie sudreba, užgauti prisiminimo kibirkšties.

Renata Šerelytė

Aldonos Ruseckaitės nuotr.

EILĖRAŠTIS LAPKRIČIO MĖNESĮ

Nepraeinamos naktys, vorais karūnuotos,
Nors žinau, jog žavingu šauksmu suliepsnos
Mano vardas, tyla ir nemirštantis guotas
Dėmesingų šviesų, o mirtis nežinos,
Kur prapuolė - kas plakdavo dalgį rugpjūtį,
Kur pasislėpė elgetų rūbai, ruduo -
Toks skaistus nuo ugnies, jog nemoku supūti,
Negaliu pasidengti ledu kaip vanduo.
Neprakalbintos, rodos, tos naktys, iš perlų -
Jų nuvargusios ašaros, tėve, dabar,
Tik žolė kaip žmogus tyliai verktų ir verktų,
Kolei gervė sniegais gyvą žemę užbers.

Leonardas Gutauskas

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS RĖMIMO FONDAS

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 2015 m. suteikė 15 000 Eur paramą šeštadieniniam „Draugo" priedui „Kultūra", projektui „Lietuvos kultūros sklaida ir kultūros paveldo išsaugojimas bei lietuvybės puoselėjimas pasaulyje"

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Egzistencinės kibirkštys • **2-as psl. Stanislovas Abromavičius.** Mardosų šeimos istorija • **3-as psl. Astrida Petraitytė.** Vilnietiškosios lietuvybės kareivis • **4-as psl. Eduardas Jonušas.** Drauge su Upeliu • **5-as psl. Renata Šerelytė.** Įkvėpta realybė (Naujos knygos) • **6-as psl. Metų knygos rinkimai/ Laimutė Vasiliauskaitė-Rožukienė.** Sauliaus Petreikio skrydis į Japoniją ir atgal • **7-as psl. Algis Vaškevičius.** Kinas suvienijo Lietuvos ir Rusijos meno gerbėjus • **8-as psl. Kultūros kronika**

Kitame numeryje: **Gintarė Adomaitytė. „Upeivė" • Metų knygos rinkimai. Renata Šerelytė. „Rebekos salos"**

Redaguoja **Renata Šerelytė renata.serelyte@gmail.com** • Maketuoja **Jonas Kuprys**

Mardosų šeimos istorija

Stanislovas Abromavičius

Nijolės Mardosaitės giminė kilusi iš Dzūkijos. Jos seneliai – Viktorija Raškauskaitė (g. 1877 m.) ir Mykolas Mardosas (g. 1872 m.) 1913 metais išvyko užsidirbti į JAV, Ilinojaus valstiją. Sunkiai dirbo anglies kasyklose, augino sūnus Antaną ir Vladą. Kiek užsidirbę, su Antanu (g. 1895 m.) sugrįžo į Lietuvą. Vladas liko, vedė kitatautę, susilaukė sūnaus, tačiau ryšiai su Lietuva nutrūko.

Sugrįžę Mardosai nusipirko 38 ha ūkį Pūstelninkų kaime, Būbelių valsčiuje, Šakių apskrityje. Jų sodyba graži: didelis sodas, dviejų galų namas, klėtis, klojimas, tvartai. Prie namo buvo gėlių darželis, augo alyvų krūmai. Kieme bangavo tvenkinys, liepose perėjo karveliai, o jovare – gandrai. Kitas gražuolis jovaras augo žemėje, kur gimė vaikų rašytojas Pranas Mašiotas (1863–1940).

1930 metais Antanas Mardosa vedė Juzę Butkutę (g. 1909 m.) iš Murinų kaimo, Sintautų valsčiaus. Šeima susilaukė keturių dukrų: Danutės (g. 1931 m.), Julytės (g. 1932 m.), Irenos (g. 1934 m.) ir Nijolės (g. 1937 m.). Sako, Mardosai labai mylėjo ir prižiūrėjo arklius, kurie buvo gražiausi apylinkėje. Sekmadieniais su brička jie važiuodavo į Kudirkos Naumiesčio bažnyčią, o per šv. Velykas – dar su skambalais. Tada visi aplinkiniai pavydėjo...

Prasidėjo okupacijos, karas. 1944 metų vasarą šiame krašte vyko dideli mūšiai. Šeima slėpėsi bunkeryje, o rugpjūčio 15 d., per Žolinę, sudegė visi pastatai. Liko tik bulvinė, nes ji – nudrėbta iš molio, ir vidury kiemo stovėjusi vasaros virtuvė. Per patį frontą jie buvo evakuoti pas ūkininkus į Žardelių ir Stugučių kaimus.

Kartą, kai jie su vežimu važiavo Slabadų kaimo link, per Šešupės intako Nenupės tiltelį rusų karo technika kliudė vežimą, jis pakrypo, o Antanas Mardosa iškrito po jo ratais, susižalojo. Iškėlė iš vežimo vaikus, o kareiviai nukentėjusiam suteikė medicininę pagalbą. Sugrįžę namo, po kurio laiko šiaip taip pasistatė trobelę su plūktine asla. Buvo jiems likusi tik kumelaitė, tačiau iš Dzūkijos parsivedė karvę... Ir vėl nelaimė: prisiėdusi rasotų dobilų, karvutė, šeimos maitintoja, nugaišo.

Vaikai mokėsi Tarpučių pradinėje mokykloje. Tęsėsi ūkininkų, inteligentų šeimų tremtys į Sibirą. 1948 metų gegužės 22 d. suėmė ir išvežė mokytoją Juzę Pečkaitytę iš Rudžių. Ji buvo ketvirto skyriaus, kuriame mokėsi ir Nijolė Mardosaitė, mokytoja. Egzaminus vaikai laikė Kudirkos Naumiestyje... Iš Tarpučių kilęs knygnešys, Sibiro tremtinys Jonas Kaunas.

Visi Mardosų vaikai norėjo mokytis. Pasisekė tik Danutei: ji atkakliai prašė tėvelių leisti lankyti mokyklą, ir pasiekė tai – išleido ją į Kudirkos Naumiesčio progimnaziją. Kiti vaikai liko namuose. Tačiau didieji išbandymai šeimos dar laukė. Išaušo 1949 metų kovo 25-oji, kai Antanas Mardosa su vaikais iškeliavo į tremtį... Apie tai Nijolė Mardosaitė yra užrašiusi atsiminimus.

* * *

Kondojaus pradinės mokyklos ketvirtokai. I eilėje ketvirtas iš kairės – Jonas Stulgaitis, II eilėje ketvirta – Zita Grybaitė, penktoji - Nijolė Mardosaitė, 1952

,,Apie tremtį žinojome. Kaimynai Kudirkos pabėgo į Kauną, kur gyveno jų giminės, o mes likome... Anksti rytą pasigirdo smarkus beldimas, įsiveržė stribai ir kareiviai, apieškojo namus ir liepė ruoštis ilgai kelionei. Mama buvo išvykusi pas gimines į Murinus, tėvelis – pasimetęs. Gyvenome sunkiai, todėl ir maisto kelionei neturėjome. Sesei leido papjauti vištų. Ji tai darė pirmą kartą, drebėdama. Mane pasiuntė pas kaimynus duonos, tie atidavė paskutinę pusę kepalo. Grūdų pasiimti neleido, tik šiek tiek miltų. Visa laimė, kad išsivežėm pusę bidono sėmenų aliejaus, kuris mus kelionėje ir Sibire gelbėjo nuo bado.

Susodino į vežimą senelius Viktoriją ir Mykolą, tėvelį Antaną ir mus: Danutę, Ireną, Nijolę. (Likusi Lietuvoje mama pati nuėjo pas trėmėjus pasiduoti. Ją vėliau išvežė į Krasnojarsko sritį, Abakamą, ir įdarbino plytinėje. Po pusės metų mama susirado mus, jai leido atvykti gyventi kartu.) Nuvežė iki kaimynų Stiklių. Iš ten paėmė Juliją Stikliuvienę, jos sūnų Joną ir dukrą Stasę, taip pat kaimynus Siaurusevičius su sūnumi, tad jau trys vežimai pajudėjo Kudirkos Naumiesčio link. Ten išlaipino aptvare prie griovio, ten jau radome daug tremiamų šeimų. Kai surinko visus, sunkvežimiais nuvežė į Vilkaviškio geležinkelio stotį. Stovėjo ilgas gyvulinių vagonų ešelonas. Verksmai, dejonės... Į vieną vagoną patekome ne tik trys kartu atvykusios šeimos, pridėjo dar penkis Masalskius ir šešis Rugienius. Tad vagone buvo 23 asmenys. Mums teko narai apačioje, o per viršuje buvusį grotuotą langelį jaunimas pasakojo, ką matė. Kelionės pradžioje susirgau, pakilo temperatūra, tad visa kelią gulėjau.

Po trijų savaičių kelionės, balandžio 17tą sustojome Kutuliko stotyje, Irkutsko srityje. Išlaipino su pundais, tremtinius rūšiavo, skirstė. Vienus išvežė su vežimais, o mus sunkvežimiu nubeldė į Alarsko rajono Tirgentiejaus kaimo kolūkį. Patalpino namelyje visas kartu vagone atvežtas penkias šeimas. Kaimynai buvo pakūrę krosnį. Tai buvo rusai ir ukrainiečiai, atitremti čia dar po taip vadinamos revoliucijos. Jie mums buvo draugiški, užjaučiantys. Vaikams liepė eiti į mokyklą, nuėjome. Iš pradžių su mokytoju nesusikalbėjome, bet, mūsų laimei, jis turėjo rusų-lietuvių kalbų žodyną. 1950 metų sausyje mirė senelis Mykolas. Palaidojom ant kalnelio rusų kapinaitėse. Jos buvo neaptvertos, ganėsi gyvuliai.

Greitai mus išvežė į už 7 km esančią Zaimką. Apgyvendino apvalių rąstų namelyje su šiaudais dengtu storu stogu, siūbuojančiomis beržo lentų grindimis, moliu apdrėbtomis lubomis. Viduryje trobelės stovėjo *buržuika*, ant kurios gaminomės valgį, kampe – didelė rusiška krosnis, keturios plonų berželių lovos. Kol kūrenosi krosnis, būdavo šilta, tačiau paryčiui užšaldavo vanduo kibire. Visa laimė, kad atsivežėme iš Lietuvos pūkinius patalus... Aš miegojau ant krosnies, skuduruose.

Mokyklą lankiau Kondajuje. Nors buvau baigusi Lietuvoje keturis skyrius, mane priėmė tik į trečią klasę. Žiemomis į mokyklą vaikščioti buvo šalta, tad mama iš vatos pasiuvo veltinius, nupynė vyžas. Vietiniai buriatai iš mūsų juokėsi, kad vaikštom su vyžomis: ,,Litovcy v laptiach!" Mama ir vatinę kepurė su ausimis man pasiuvo, kaip zuikio. Mokytojas buriatas Bašelchanovas mus užjautė, draudė pravardžiuotis, gyrė už gerus pažymius. Keturis skyrius baigiau vienais penketais, gavau garbės raštą.

Vasaromis ir vaikams reikėjo dirbti. Ravėdavome su moterimis usnis iš javų, kad gautum darbadienį, reikėjo išpildyti normas. Iš molio ir šakų statėm vištininkus. Arkliai akėčiomis sumaišydavo molį, o mes kibirais jį nešame prie statomos sienos: eilės šiaudų, šakų, molio... Ir kyla siena. Danutė arė su arkliais ir jau-

Tremtiniai javapjūtėje; tarp jų – ir Nijolė su Danute, 1956

čiais laukus, vėliau pasiuntė ją dirbti prie traktoriaus prikabinėtoja. Septynmetė mokykla buvo už 73 km. Tad ten teko pas lietuvius apsigyventi. Kartą per savaitę su arkliu atveždavo maisto. Kai neturėjau kuo apsiauti, tėvai nupirko man aulinukus, kokius Lietuvoje nešiojo berniukai. Batai buvo šalti, net su vilnonėmis kojinėmis šalau, kojos sustirdavo į ragą.

Septynias klases baigiau penketais. Vasaromis reikėdavo grėbti šieną. Sausa, žolės mažai, žemė sutrūkinėjusi, tai sutvarkydavome didžiulius plotus. Tėtis sugrėbtą šieną kraudavo į kupetas. Mama kirpo avis, o mes nešiojome vilną prie svarstyklių. Nuo avių mama užsikrėtė *brucelioze,* tokia avių liga, ją paguldė į Kutuliko ligoninę, buvusią už 45 km, tačiau visiškai neišgydė, ji tapo in-

Apchultos vidurinės mokyklos abiturientai lietuviai Pijus, Juozas, Julija, Nijolė ir Zita, 1958

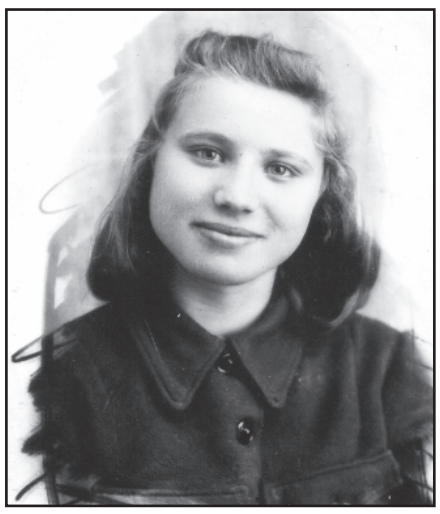

Nijolė Mardosaitė Sibire, 1954

valide. Sesuo Irena turėjo ją prižiūrėti. Danutė irgi užsikrėtė nuo avių, tačiau lengvesne forma, tad išgijo. Ji gulėjo Nelchajaus ligoninėje, už 9 km nuo mūsų.

Devintą ir dešimtą klases jau lankiau Apchulte, iki Zaimkos buvo 10 km. Ten nepriteklių mano organizmas neatlaikė: pradėjo klibėti dantys, sušlubavo atmintis, negalėjau išmokti eilėraščių ar geometrijos teoremų. Pusmergę paskyrė prikabinėtoja. Traktorius senas, vikšrinis „Nati", o traktorininkas – nepatyręs, tai technika vis gesdavo. Detales reikėjo plauti žibalu. Nuo jo mano rankas ir pilvą išpylė spuogai, tada paskyrė dirbti prie kombaino, vėliau su vežimu vežiojau grūdus į krūvas.

1957 metų spalio 16 d. mirė močiutė Viktorija. Likau gyventi su tėveliais ir seserimi Irena, Danutė ištekėjo. Baigusi dešimt klasių, su drauge Zita Grybaite nuėjome dirbti į statybas. Po trijų dienų sugrąžino į kolūkį. Pasus turėjome dar mokydamosi mokykloje: kolūkio pirmininkas pažymos pasams gauti nedavė, paprašėme mokyklos direktoriaus. Šis sutiko, tad dokumentuose apie užsiėmimą buvo parašyta: mokinės. Tai štai su tais pasais nutarėme pabėgti į Lietuvą. Slapta įsėdome į traukinį, o po penkių dienų jau buvome Maskvoje. Kitas traukinys Maskva-Kaliningradas atvežė mus į Vilkaviškį. Su kuprinėmis ant nugaros, lagaminu ir krepšiu rankose ėjome Kudirkos Naumiesčio link. Pavežėjo pakeleivinga mašina. Taip 1958 metų liepos 6 d., per Onines, sugrįžome namo. Susiradome buvusį kaimyną Justiną Dorelaičių, pas jį pernakvojome ir palikusios daiktus patraukėme į savo tėviškes: aš į Pūstelninkus, o Zita – į Žiūrus. Pakeliui dar užėjau pas nuo tremties likusį Vytautą Stiklių, pasimeldžiau prie Putinų Švč. Marijos statulėlės.

Mūsų troba buvo neseniai nugriauta ir pervežta į buvusią Putinų dvaravietę. Sode buvo daug prinokusių vyšnių, kurių nebuvau valgiusi jau dešimt metų. Nuėjau mamos tėviškės Murinų link, kur gyveno jos brolis Jonas Bauka. Čia kiek pagyvenau ir išėjau darbo ieškoti. Pasiūlė Putinų kiaulių fermoje, nuvedė į tamsų kambariuką, kuriame su čia dirbančia rusele turėjau gyventi. Greitai Pijušas Laurinaitis, kuris dirbo Kataučiznos plytinės meistru, ten įdarbino. Po trijų mėnesių iš Sibiro sugrįžo ir tėvai su Irena. Sesuo taip pat įsidarbino Kataučiznos plytinėje, tačiau jau po pusmečio tėvelis mirė, Irena nuskendo Šešupėje. Mama mirė jau 1993 metais. Danutė gyvena Kiduliuose, užaugino tris sūnus, jos vyras jau miręs.

Užsidarius plytinei, persikėliau su mama gyventi į Kudirkos Naumiestį, įsidarbinau Linų fabrike. Užauginau sūnų Antaną, ištekėdama už Vytauto Kumetaičio pavardės nepasikeičiau. Turiu du anūkus." ❑

Vilnietiškosios lietuvybės kareivis

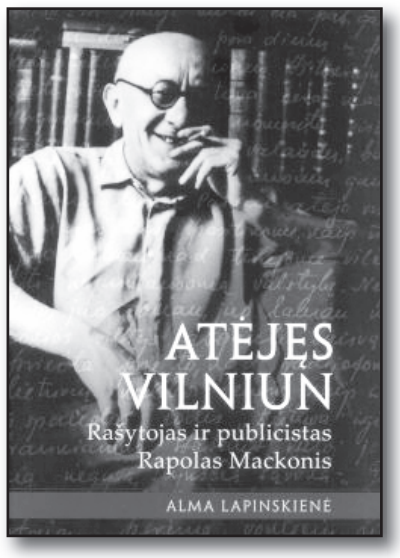

Astrida Petraitytė

Alma Lapinskienė. Atėjęs Vilniun: rašytojas ir publicistas Rapolas Mackonis. – Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2014

Kartkartėmis suskausta širdį, kad už mūsų kultūrinio akiračio – kuriame bent populiariausi romanai, poezijos knygos, kiti grožiniai kūriniai nuolat cirkuliuoja – lieka mokslinės humanitarinės monografijos. Juk jų objektas dažniausiai yra reiškiniai, asmenybės, institucijos, laikotarpis ar pan., kurie galėtų (o gal: turėtų) dominti kiekvieną kultūriškai orientuotą žmogų.

Šįkart žvilgsnis nukrypo į Almos Lapinskienės knygą „Atėjęs Vilniun". Ši autorė yra pasišventusi tarpukario Vilniaus lietuviškojo dėmens tyrėja, štai išleidusi monografiją „Vilniaus lietuvių literatūra 1920–1940", sudariusi – tai patyriau pasidomėjusi LLTI leidiniais – keletą knygų bendru pavadinimu „Vilniaus kultūrinis gyvenimas" ir paskirtų atskirai tematikai: Moterų indėlis 1900–1945; Dvasininkų vaidmuo 1900– 1945; Draugijų reikšmė 1900–1945 ir t.t.

Dabar tarpukario Vilniaus tyrėja mums pristato vieną to fronto lietuvybės karį – Rapolą Mackonį (Mackevičių). Kaip *Pratarmėje* nurodo autorė, sumanymas kilo, kai tyrinėjant laikotarpį pastebėta, „kiek daug okupuoto Vilniaus lietuvių kultūriniam gyvenimui yra padaręs šis mūsų kultūros žmogus, kiek įdėjęs energijos ir darbo, spaudoje gindamas elementarias lietuvių teises" (p. 7). Iš pilnos antraštės matome, kad R. Mackonis šiuo atveju autorę domina pirmiausia kaip rašytojas (t.y. grožinės literatūros kūrėjas), žinoma, neužmirštant jo kaip publicisto. Daugelis, matyt, nustebs (kaip ir man nutiko): koks gausus Mackonio – romanisto bei dramaturgo kraitis! O savo metu romanai buvę populiarūs – tad bent jau „pirmo žvilgsnio" pažinties šis kūrėjas vertas.

Pirmiausia autorė mus supažindina su glausta herojaus biografija (pirmasis iš trijų – neminint *Pratarmės* ir *Pabaigos žodžio*, – trumpiausias skyrius). Tiesą sakant, čia man pritrūko platesnio konteksto, konkrečių to meto istorinių realijų įvardijimo – taip, žinome (ir tai pasakoma), kad veiksmas vyksta lenkų okupuotame Vilniuje, bet įdėmiau į šį Lietuvos istorijos puslapį neįsiskaičiusieji (ar spėjusieji jį primiršti), iš biografinio skyrelio, matyt, nepajus pilnai laikmečio (t. y. lenkmečio) atmosferos, lietuvių gyvenimo Vilniuje skaudumo. Tiesa, kai kurių sodrių realijų randame į knygos pabaigą, autorei pristatant Mackonio dienoraščius ir atsiminimus. Pasiremiant pastaraisiais (rašytais pokariu), pavyzdžiui, nupiešiamos drastiškos scenos, kaip vaikai vejami ir iš lietuviškosios prieglaudos, ir iš gimnazijos – atimamos patalpos… „Vieną rudens popietę, spalio 1 dieną, prie gimnazijos rūmų atvyko kelios dešimtys policininkų ir didelis būrys baltomis kepuraitėmis pasipuošusių studentų – policijai į pagalbą. <…> Ne kovoti su kokiais nusikaltėliais, o padėti jėga mesti iš gimnazijos rūmų mokinius, kaltus tik tuo, kad jie…lietuviai" (p. 157-158).

R. Mackonio biografija, net plona punktyrine linija nubrėžta, mūsų vaizduotėj – jos galias sužadinus – gali rutuliotis nelyg romanas ar kino filmas. Štai svarbiausieji taškai šio gyvenimo trajektorijoj (kai kurią kūrybinę faktografiją įterpiu iš antrojo, kūrybos analizei skirtojo skyriaus „Prozininkas ir dramaturgas").

Gimė (kaip Mackevičius) 1900 m. lapkričio 16 d. dzūkų krašte – Paąžuolės kaime. Senelio, „mokyčiausio kaimo vyro", pamokytas lietuviškojo rašto, lankė rusiškas pradžios, po to aukštesnę dviklasę mokyklą; šiuos carinės Rusijos „palaimintus" mokslus baigė 1915. „Jau eidamas 18-tus metus su būreliu būsimų moksleivių pėsčiomis atėjęs į Vilnių tapo lietuviškos gimnazijos trečios klasės mokiniu" (p. 193 – citata jau iš „Pabaigos žodžio", kuriame visas knygos pasakojimas reziumuojamas). Nelengvas gyvenimas – ir pabadaujant, ir nuoskaudas patiriant – mokinių prieglaudoje grūdino laukiantiems kur kas didesniems išbandymams. Gimnazijoje jau angažuojasi kaip literatas – priklauso „Mildos" kuopelei, 1924 m. – gimnazijos baigimo metais – išleistame jaunųjų literatų almanache, taip pat įvardytame „Milda" yra ir jo kūrinėlių. O kaip žurnalistas-publicistas debiutavo 1922 m., „Vilniaus Garse" publikavęs slapyvardžiu pasirašytą straipsnį – dar tais pačiais metais straipsnių pasirodė bene dvidešimt. Laisviesiems Vilniaus universiteto klausytojams buvo privalu atlikti karinę tarnybą, tad norėdamas juo tapti, nuo 1924 m. rudens iki 1925 m. pabaigos tarnavo kavalerijoje. 1926 m. pradžioje pradėjo dirbti „Vilniaus aido" redakcijoje, tais pačiais metais parašė ir dramą „Sulaukė". Rudenį įstojo laisvuoju klausytoju į Vilniaus universitetą. 1927 m. susituokė su Elena Kamajūte, kunigo augintine (priglaudusio mažametę mirusios sesers dukrą), apsigyveno Pilies gatvėje (suprantama – Vilniuje). Tais metais tapo ir Lietuvių mokslo draugijos nariu.1928 m. pora susilaukė dukters Birutės. 1928-1933 m. buvo Laikinojo Vilniaus lietuvių komiteto sekretorius. 1931 m. gimė antroji dukra Vyda.

R. Mackonis ėmė reikštis kaip produktyvus prozininkas – apysakų autorius („Pilkieji didvyriai", „Čia mūsų žemė" ir kt., skelbtos slapyvardžiais). „Mackoniškai publicistiškos apysakos kėlė aktualias Vilniaus krašto lietuvių gyvenimo problemas ir buvo labai skaitomos" (p.17) . Bendradarbiavo įvairiuose lietuvių leidžiamuose laikraščiuose; man liko neaiškūs jo santykiai su „Vilniaus aidu"– dėl kažkokių priežasčių išėjo iš jo? Nes: „Bene ilgiausiai dirbo *Vilniaus rytojuje*, tiek, kiek laikraštis gyvavo – nuo 1928-ųjų gruodžio 1 d. iki 1937-ųjų spalio 26 d." (p. 18) Knygelėmis leido ir publikuotus straipsnius, ir didesnius, matyt, publicistinius-istorinius veikalus (pvz. „D-ras Jonas Basanavičius", 1930).

Rašytojo duktė Birutė Mackonytė. Antrame plane – knygos autorė Alma Lapinskienė.

Parašo knygnešiams skirtą dviejų dalių apysaką „Pilkieji didvyriai" (dalys publikuotos 1929 ir 1930 m.). Per keletą metų išleido keletą apysakų („Erškėčių keliai", 1933; „Čia mūsų žemė", 1935, kt.), kuriose „pulsavo Vilniaus krašto gyvenimas" (p. 63), parašė ir aktualios tematikos pjesių, pvz. komediją „Visuomenės veikėjai", 1936.

Na, o dabar į vilniečio, plunksna ginančio savojo krašto lietuvybę, likimą vis įsipins tragiškosios gijos... 1934 m., sustiprėjus lenkų valdžios represijoms, buvo suimtas, mėnesį išbuvo kalėjime (ne jį vienintelį ištiko ši nemalonė). Lenkų valdžiai uždarius „Vilnius rytojų", t.p. „Jaunimo draugą", „kartu su kitais žurnalistais pradėjo periodiškai leisti vienkartinius laikraščius." (p. 22).

1936 m. pasistatė namus Traidenio gatvėje (tą žinią išgriebiau iš vėliau pateikto dukters prisiminimų fragmento).

1937 m. išleista apysaka „Sunkus kelias". 1939 m. balso" priede „Kultūrinės žinios" išspausdinta antroji apysakos dalis – „Nelygus vieškelis".

1939 m., grąžinant Lietuvai jos sostinę (sienų derinimo ir pan. klausimo sprendimai, regis, užtruko ilgiau nei porą savaičių), spalio 11-osios rytą Mackonis bolševikų suimamas, Lydos kalėjime laikytas neilgai. „Sunku patikėti, bet būtent R. Mackonio ir Silvestro Urbono pastangomis į Vilnių įžygiuojančią Lietuvos kariuomenę pasveikino lietuviško dienraščio *Vilniaus balsas* 1-asis numeris" (p. 24). R. Mackonio redaguojamas laikraštis leistas iki 1941 m. birželio 21 d. (per tą laiką redaktorius parašė 145 vedamuosius).

1939 m. gruodžio 8 d. Vilniuje vykusiame rašytojų suvažiavime į Lietuvos rašytojų draugiją kartu su kitais vilniečiais (A. Žukausku, O Miciūte, A, Valaičiu, Vl. Radziuliu) buvo priimtas ir R. Mackonis.

1940 m. gegužę Draugija Vilniaus kraštui remti nutarė skirti tris premijas „už geriausius grožinės literatūros kūrinius, išleistus Vilniuje arba Vilniaus krašte lenkų okupacijos metais" (p. 29). Komisija, vadovaujama V. Mykolaičio–Putino, pirmą premiją (1000 litų) už apysaką „Kapinės" skyrė R. Mackoniui.

Tuoj po sovietų okupacijos (1940 birželio 15) R. Mackonis neteko „Vilniaus balso" – tapusio *Darbo žmonių laikraščiu* – redaktoriaus posto. Laikraščiui rašė įvairiais slapyvardžiais, trumpai darbavosi techninio redaktoriaus pareigose. Reikšmingai istorinę epochą, nuotaikas Lietuvoje, regis, liudija 1941 m. birželio 14 d. pradėta dienoraščių serija. „Šiandien suėjo lygiai vieneri metai, kai į Lietuvą įsiveržė imperializmo tikslais vadinamoji raudonoji armija." (p. 143); „Pilnas miestas čekistų, kurie visi panašūs į šungaudžius" (p.144). Ir išties, matyt, bendrą to meto visuomenės nuotaiką atspindintis birželio 21-osios įrašas: „O karo, kaip išganymo, laukiame visi be išimties" (p. 144). Palaipsniui pasigirsta nusivylimo ir kartėlio gaidos, vis dėlto – liūdnai pajuokausime – būta Mackoniui dėl ko atgailauti, Lietuvai tapus sovietinių respublikų „sese", dėl ko „persiauklėti"…

1941 m. birželio 24 d. Vokietijos armija užėmė Vilnių. R. Mackonis su keliais bendraminčiais „imasi lietuviško laikraščio leidybos, nusprendę jį pavadinti *Naujoji Lietuva*" (p. 31). Epizodiškai jį redagavęs, R. Mackonis 1943 kovo 18 d. buvo suimtas ir kartu su būriu žymių inteligentų (tarp jų ir Balys Sruoga) atsidūrė Štuthofo koncentracijos stovykloje. Kažin ar būtų iš šios mėsmalės daugiau ar mažiau garsūs mūsų tautiečiai ištrūkę, jei ne netikėtai jiems tekusios privilegijos (pasak A. Lapinskienės, to priežastys lieka mįsle) – jie paskelbti „garbės kaliniais": „Galėsite auginti plaukus, rašyti kas savaitę laiškus, gauti iš SS bibliotekos knygų. Į jūsų bloką bus įvestas garsintuvas, galėsite klausyti radijo" ir pan. (p. 35; autorė cituoja Stasį Ylą). Štuthofe, pirmąją dienos pusę dirbdamas rūbų sandėlyje, Mackonis popietėmis rašė autobiografinę apysaką „Keistuolis". („Prirašė jis 1000 pusiau perpjautų puslapių", liudija St. Yla, p. 111).

1945 m. kovą išlaisvintas iš lagerio likosi Lenkijoje (jos teritorije Štuthofas): jautė, kad sovietai kai kuriais jo rašiniais gali būti nepatenkinti… Dirbo Gdansko vaivadijos miestelio ligoninėje ūkvedžiu, pradėjo rašyti atsiminimus apie konclagerį, kitus autobiografinius tekstus – apysaką „Nereikalingi žmonės", publicistinius apmąstymus – pastaruosiuose, regis, jau mėgina nusilenkti sovietams. Patyręs, kad bombarduojant Vilnių žuvo žmona Elena, 1947 m. vasarą vedė Heleną Bartoš (Bartosz?).

Nukelta į 8 psl.

Drauge su Upeliu

Ištraukos iš spaudai rengiamos knygos

Eduardas Jonušas

GIRIA

Kas atvedė čionai mane? Ko atėjau? To nežinau. Ko gero, ėjau ir tiek, kažkur žmogus juk turi eiti, negi stovėsi vietoj. Toji giria – lygu gimtinė mano, regis, būtent čia esu ir gimęs, tad ir dairaus atlošęs galvą, gal pamatysiu gimtinės lizdą, o gal ir vygę kabančią surasiu.

Nejaučiu nuovargio, dulkėto kelio, tik jaučiuosi menkas prieš tą gamtos galybę, bet savas tarp tų, kas kruta, kas neša savo šapą. Štai prisidengęs rūku pastojo kelią liūnas, žaliais perlais pasidabinęs. Ir, va stebuklas, kažkas man tyliai šnibžda: grįžk atgal arba apeik tą liūną, o jeigu ne, tai šliaužki, daugelis taip daro ir išlieka. Ir šnibždesys per visą liūną aidu nusikvatoja.

Man noris atsisukt ir spjaut į veidą, bet žinau, kad veido nėr ir būt negali, tik žingsniai girdis. Atsisukt bandau ir jau matau – žmogus žingsniuoja. Tik ar žmogus tai, jis žėri lyg saulėj baltas sniegas.

Jis sako man: aš atėjau, nes tu manęs ieškojai. Tik gaila, kad ne girioj ar kur laukuos, tarp žydinčių gėlių. Tu manęs ieškojai minioje, kur žmogus pats save praranda. Nesyk mane buvai palietęs, bet protas tavo lyg svetimkūnis atšoko nuo manęs.

Aš jam sakau: atleisk, dabar tikrai tavęs aš nepaleisiu. O jis: netuščiažodžiauk, gyvenime dar visko bus, o dabar eime per liūną dviese, nes aš esu ir liūnas, ir giria, ir visa tai, kas žmogų supa: vanduo, ugnis ir netgi tai, kas žmogui, regis, yra tabu. Duok ranką ir eime.

O štai sala, aukštom pušim apaugusi, jos vidury didžiulis medis stovi, prie jo kamieno kryžiaus būta, likęs tik skersinis, o ant jo dvi Dievulio rankos karo. O ta sala galinga krūtine po manimi alsuoja, toks jausmas pakilus, tokia palaima į mano kūną plūsta! Dievulio rankos siūbuoti ima ir varpais suskamba, o medžiai vargonais ima gausti.

Štai ir pats Dievulis išnyra iš po žemių – tai juk gyvas žemės skausmas atodūsiu prabyla, ir iš gelmės, iš liūno, ginkluoti vyrai stebuklingai atsiranda. Ginklus suramstę, vyrai maldai klaupias ir jos žodžiai girdis. „Viešpatie, išgirsk tą mūsų žemės skausmą ir mums atleisk, jei ką ne taip žiauriam kovos kely padarėm. Viešpatie, atleisk, stiprybės duok garbingai ginti tą mūsų šventą žemę. Gal į paskutinį mūšį einam, o, Viešpatie, atleisk.”

Ką reikšt galėtų tai, gal aš jau kliedžiu, gal sapnuoju? Bet ne, Dievulio medines rankas išties matau, tik jos jau nesiūbuoja ir Dievulio nebėra, ginkluoti vyrai dingę. Aš vienas suklupęs maldai, tad nusilenkiu žemai toms rankoms ir pabučiuoju žemę šventą.

Aš išėjau iš tos salos savos versmės ieškoti. Ir ne šliaužda mas, ne ketveriom, ir ne be baimės, kad kur nors neprasmegčiau. Į pamiškę išėjęs atsidusau, jau saulė leidos, nakvynės guoliui reikėjo ieškoti vietos. Sodybos – nė vienos, iš viensėdžių likę tik degėsiai. Ir aš ėjau, lyg būčiau pakilęs iš tų degėsių, iš pelenų. Tik temstant suradau iš molio drėbtą sieną, tad prie jos it pašautas sudribau...

UPELIS

Nuėjau suglumęs gaivia, skaidria srove čiurlenančio upelio link. Tik atsigaivinęs ėmiau mąstyti apie sapną, bet niūrias mintis išblaškė nauja diena.

Pasigardžiuodamas kramsnojau tikruosius gardumynus, kuriuos kaimas sau pasigamina: gardi duonelė, skilandis, sūris, sviestas ir grietinė. Džiaugiausi, kad visa tai gavau už savo darbą. Mat nupiešiau rankas ir veidą, kietai suspaustom lūpom, kalbančius atvira širdim. Įteikiau tą atvaizdėlį tokiam senukui sakydamas: štai Tamstai prisiminimui, kas žino, ar besimatysim.

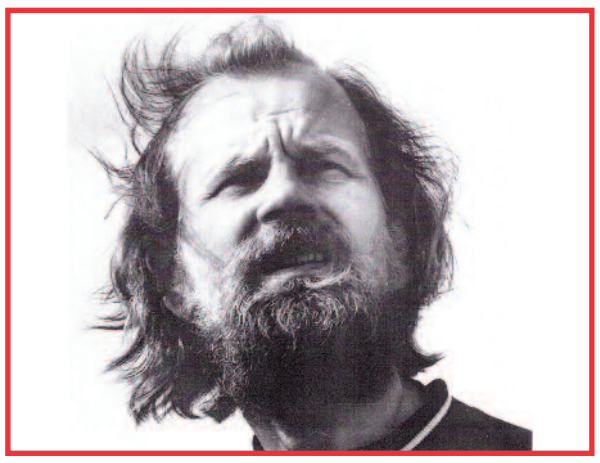

Eduardas Jonušas

Išėjau nešinas ne tik šiais gardumynais. Išsinešiau atminty ir tas rankas, ir veidą, gumbuotą seną stalą – šiame vaizde visa Lietuva sutilpo.

Štai koks didžiulis saulės kamuolys horizonte teka, gimdo naują dieną. Ji vos pakilus virš sodybos, spindulius savuosius žarsto it žarijas, regis, tuoj sodyba supleškės. Upeliukas, žiežirbą pagavęs, krūptelėjo, sodybos link nuskubėjo nuvilnijo, o saulė sparčiai kyla ir iš kamuolio ugninio spalvotos gijos po laukus pasklido. Šis upeliukas it vaikas po pievą laigo, jis primena mano vaikystę, kai mokėjau džiaugtis gėlėta pieva.

Ačiū Tau, Valia Kūrėja, kad leidai man pajust upelio tėkmę, įbrist į jį, pažint save ir su juo kartu per gyvenimą keliauti, kartu patirti savo ir jo džiaugsmą, skausmą. Žinai, mielas upeliuk, mana pradžia, kaip ir tavoji. Ir aš jaučiausi lyg būčiau iš liūno ištekėjęs, nors gimiau šviežiai duonelei kvepiant, jos kvapą iki šiolei mintyse nešioju.

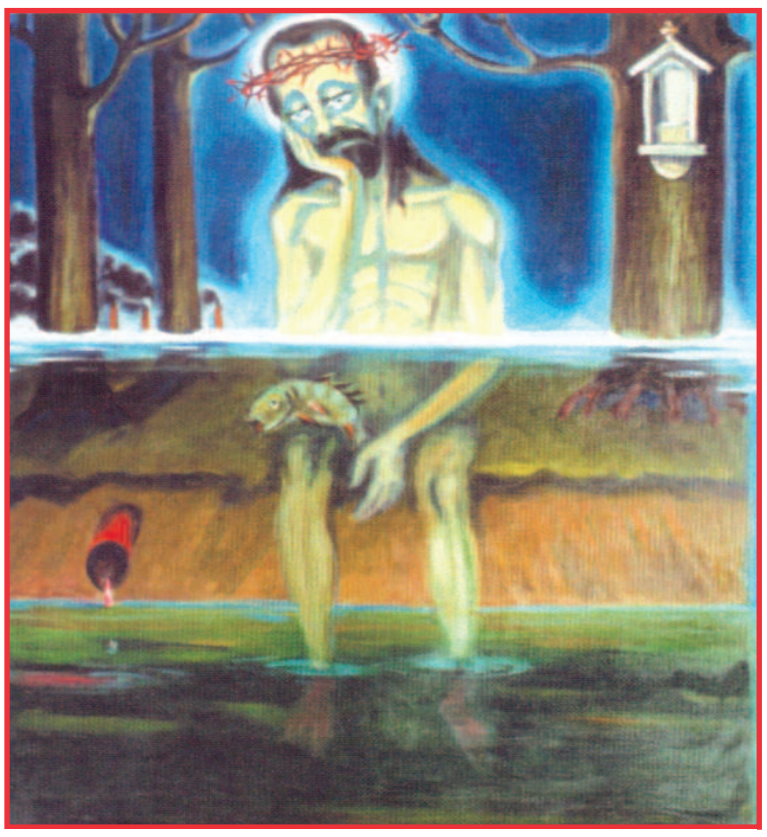

Rūpintojėlis Eduardas Jonušas

Gimiau 1932 metais – per šventą Jurgį. Nebuvo ta diena džiaugsminga, senieji Jonušai ir artimieji niauriais žvilgsniais varstė mano veidą. Barniais, keiksmais ir durų trankymais draskė mano klausą. „Paimkit jį man iš akių, tas benkartas ne mano!” Tai mano tėvo žodžiai. O aš klykiau iš baimės, lyg norėdamas įrodyt, kad esu nekaltas. Senelė Kunsmanienė – mamos mama iš Pikelių miestelio – keliais dulkėtais Renavo dvaran mane atsigabeno į kumetyną, kur senelis kerdžium dirbo. Senelė prakaituota mane dulkiną padėjo ant stalo, aplink kurį Kunsmanų šeima sėdėjo, ir vėl į mane susmigo akys. O senelė sako: „Nepyk, Untuona, Liaukadė serg, o Ted už savą nenuori pripažint.”

Senelis mediniu šaukštu per stalą trenkė sakydamas: „Dar tokio kvyklio mum betrūko, ar savų vargų mažai mes turim?” Su baime dar jaunučiai mano dėdės Augustas ir Edvardas į mane spoksojo spėliodami, katram šį kvyklį teks prižiūrėti.

Gal po metų mano gimdytojai šiek tiek aprimo. Bankrutavo jų arbatinukė, ir patiems pas Kunsmanus reikėjo glaustis. Tuo metu senelis garbarnėj dirbo, skuto odas, tad žentas stojo padėjėju. Nors senelis mėgo pramogauti ir į moteris pasižvalgyti, bet amatų nemažai mokėjo, šiek tiek ragavęs mokslo buvo, net raštus rašyt galėjo, tad daugelis kreipdavosi į jį. Ir medpadžius labai patogius sau ir kitiems galėjo išskaptuoti.

O tėvas Pikeliuose ir šauliams vadovavo, ir šiaip nepėsčias buvo, bet darbus dažnai keitė, ne visai sėkmingai. Netrukus gimdytojai išsikėlė ieškoti laimės į Pagėgius, ten tėvas gavo darbą prie geležinkelio. Netrukus ir mus, vaikus, dėdė Jonas, tėvo brolis, ten nugabeno. Buvo sutarta bažnyčioj susitikti, tik mano reikalėliai nekokie, mat per visą kelionę daug įspūdžių patyriau ir džiaugsmo, kad būsiu ne vienas, nes greta stovėjo metais vyresnis brolis Romas. Tad iš susijaudinimo po manim balelė atsirado, ir dar vidur bažnyčios; tokia gėda, dėdei Jonui toks nemalonumas. Paraudęs pasitraukė tolėliau, atseit, ne jo vaikai. Be to, turėjo greit pasirodyt ir tikrieji tų vaikų šeimininkai. Kai tėvai paklausė Romo, kur dėdė, šis parodė: va ten. Dėdė klūpojo ir nuleidęs galvą meldės, atseit, nepastebėjo, kokia kiaulystė buvo mano padaryta.

Pagėgiuose mes virš vaistinės gyvenom, ten ir trečias brolis atsirado, trejais metais už mane jaunesnis, jis gavo Geručio vardą. Tik paūgėjus pasirodė, kad ne toks jau jis gerutis, o gana padykęs. Romas buvo rimtas gyvulėlių mylėtojas, o aš savyje užsidaręs, mėgdavau vis būti vienas. Taip ir gyvenom, kol reikėjo pradėti mokslus.

Vėl grįžom, tik ne į Pikelius, o į Mažeikių miestą, kur tuo metu seneliai Kunsmanai ir antrieji seneliai Jonušai gyveno. Tėvas toliau geležinkelininku dirbo. Nepamenu, Pagėgiuos ar Mažeikiuos lankiau vaikų darželį, nes mudu su Romu ėjome į vieną klasę, mat aš buvau darželyje gerai paruoštas.

Visą tą mano istoriją dėdė Edvardas paporino, nes jam daugiausia teko mane globoti.

* * *

Tu taip skubi, mielas upeliuk, žinau turi darbo, be to, norisi ir didžiuosius vandenis pasiekti. Deja, tik toji gyvenimo vaga likimo skirta nevienodai: vienam skirta sava vaga, ir jis savojo vardo nepraranda, o kita vaga, susiliejusi su už save didesne upe, ir save praranda. Taip ir žmogus, kito įtakon patekęs, savąjį Aš praranda.

Taip bemąstydamas miškelį priėjau, krantai apaugę dilgėlynais, sugriuvę į upelį medžiai pastojo kelią, keiksnoju juos, kad jie per daug godūs ir per arti šaknis į vandenį įmerkę. Mano nuostabai, miškely sutraškėjo, subarškėjo ir nudundėjo, net pagavo šiurpas. Maniau, gal kas nužudė ką, ar maža šiandien žudynių, prievartos ir smurto? Gal man greičiau sprukt iš čia, kad neįsivėlus į kokį nusikaltimą, kad neapkaltintų. Trumpą mano abejonę greit nubloškė į šoną naminukės kvapas. Krante radau didelį šiukšlyną ir naminukės aparatą bei nemažai pagaminto turinėlio.

Išpilti tą naminukę į upelį? Tegu kokteilį geria žuvys? Apversti aparatą ir eiti sau toliau? Bet kokią turiu tam teisę, čia juk lašelis jūroje, palyginti su ta gamyba, kurią valstybė vykdo ir girdo mūsų tautą. Eik sau, palikęs visa tai ramybėj.

O čia kas? Ir valgyta, ir gerta, ir dar pridergta į upelį, švarios vietelės nėr kur kojai pastatyti. Vėl brendu keliu savuoju ir mąstau: Lietuvėle, kuo tu tapsi, kokius vandenis didžiajam vandenynui atiduosi? Taip su upeliu bešnekučiuodami priėjome miestelį, upelis darėsi gilesnis, o miestelis, begėdiškai ištempęs savo žarną, upelį dergė savo dvoku. O Dangau, ar tu matai, kas mūsų žemėj daros, juk netoliese vaikučiai maudosi, pliuškenas...

Taigi ar galėjai pamanyti, kad savam kely tokių bjaurasčių gali sutikti? O koks miestelis pasipuošęs, išsidažęs, kalnelyje lyg kokia karūna puošia jį bažnytėlė. Iš jo turėtų dvelkti dvasingumas, o čia tik dvoko kvapas...

Upelis tarsi išsigandęs pristabdė savo tėkmę. Atleisk man, upeliuk, aš pabėgėsiu kiek žemiau, nes čia pailsėti tikrai nerasiu vietos. Deja, netoli tenubėgau, upelis staigiai pasisuko dešiniau, nes priešais nemažas sąvartynas pastojo kelią. Greičiau tolyn ir kuo toliau nuo šios vietelės.

Tik vakarop vėlokai suradau sodybvietę ant kalnelio, kur aplinkos grožybės matės. Į vakarus kviečių laukai bangavo, o į šiaurę atvingiavo upeliukas iš tamsios giružės, iš ten, kur liūnas jam pra-

Nukelta į 5 psl.

NAUJOS KNYGOS

ĮKVĖPTA REALYBĖ

Renata Šerelytė

Marguerite Duras. Užtvara nuo vandenyno. Romanas. Iš prancūzų kalbos vertė Violeta Tauragienė. – Vilnius, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2014

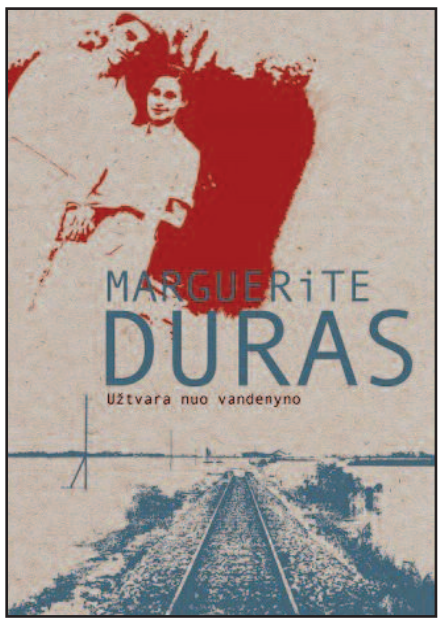

Romanas įvardijamas kaip pirmasis iš autobiografinių, skirtų rašytojos paauglystei Indokinijoje pavaizduoti, išleistas 1950 m., nominuotas Gonkūrų premijai ir atnešęs jaunai autorei pripažinimą. Ir nors Gonkūrų premiją rašytoja gavo už kitą romaną (garsusis „Meilužis", 1984, pagal kurį sukurtas ir kino filmas), „Užtvara nuo vandenyno" *(Un barrage contre le Pacifique)* ryškiai atskleidžia bene visus svarbiausius bruožus, būdingus Margueritai Duras. Savitas stilius, elipsiniai dialogai (pagrįsti lengvai numanomų žodžių praleidimu), glaudžiai susipynusi realybė ir fantazija – susipynusi taip, kad sunku atskirti, kur tiesa, o kur prasimanymas, mėgstami motyvai – aistra kino filmams, ryšys su kitataučiu vyru. Ir, be abejo, įtaigiai išreikšti vaizduojamų veikėjų troškimai, jausmai, išgyvenimai – tai, kas rašytojai visada buvo svarbiausia, nes, pasak šaltinių, abstrakčios literatūros teorijos jai nerūpėjo.

Rašytojos biografijoje rašoma, kad ji gimė vienoje iš dabartinio Vietnamo provincijų ir iki septyniolikos metų ten gyveno. Taigi galima manyti, kad didelė dalis romane pavaizduotų įvykių, aplinkybių ir personažų yra įkvėpti tos paprasčiausios realybės, kuri, vaizduotei padedant, gali tapti visai kitokia. Magiška jos nepavadintum – nebent turėtum galvoje didžiulę kultūrinę ir socialinę atskirtį, ir kolonijinė realybė čia visiškai kitokia, nei gali įsivaizduoti romantiška siela (kolonijinio romantizmo suvilioti, į Indokiniją iš Prancūzijos atvyko pagrindinės knygos veikėjos Siuzanos tėvai – pamatę plakatą, kuriame „Nuo vaisių lūžtančio bananmedžio pavėsyje kolonijos jaunavedžiai baltutėlaitėmis eilutėmis sūpuojasi vytelių krėsluose, o aplink juos pluša besišypsantys čiabuviai", 16 p.). Kad kolonijinė realybė – ne egzotiškas romanas, Siuzanos motina įsitikino gana greitai – mirus vyrui ir vaikų tėvui ji persikėlė į provinciją, išsinuomojo žemės, o paaiškėjus, kad toji žemė – nederlinga ir kasmet užliejama Ramiojo vandenyno ir joje nieko neįmanoma užauginti, ryžosi beprotiškai minčiai: pastatyti užtvarą nuo vandenyno.

Deja, gamtos stichija pasirodė besanti akla, negailestinga, nesulaikoma: visos užtvaros nuėjo niekais. Galbūt to reikėjo ir laukti – juk romanas nėra pergalinga giesmė žmogaus, pažabojusio gamtą, žygdarbiui, primenanti gražiausius socrealizmo puslapius. Juolab kad Siuzanos ir jos brolio Žozefo motinai akivaizdžiai trūko plieninės socrealizmo ideologijos, tačiau netrūko įkvėptos beprotybės: jinai niekada nemetė minties statyti naujas užtvaras, tik sutvirtintas betonu, patobulintas ir pan. Šita jos *idée fixe* tampa ir savotišku romano leitmotyvu, ir simboliu – statyti užtvarą nuo to, ko nepermaldausi, nuo ko neapsiginsi.

Jos vaikai, suprantantys tokių idėjų bergždumą, gyvena su motina bene iš gailesčio jos nevilčiai ir beprotybei, jos žlugusioms iliuzijoms, tačiau patys trokšta išvažiuoti, gyventi kitokį gyvenimą. Motinai mirus, jie taip ir padaro, nes niekas jų nesieja su bergždžia žeme, alinama vandenyno. Puikūs, psichologiškai pagrįsti veikėjų charakteriai, motyvuoti poelgiai, glaustas, įtikinamas stilius su būdingais elipsiniais sakiniais – kuo daugiau skaitai, tuo labiau auga dėmesys ne tik siužetui, kuris nuosekliai, tvirtai dramaturgiškai rutuliojamas (Duras – ne tik rašytoja, bet ir dramaturgė, scenaristė ir režisierė), bet ir veikėjų likimui.

Ir ne tik pagrindinių – į pačią romano pabaigą pateikiama kapralo (motinai tarnaujančio kurčio malajiečio) gyvenimo istorija, kurioje tiek tragikomiškų detalių, kad nežinai, juoktis ar verkti, realybė tai ar fantazija. Begalinio skurdo nualintas žmogus, dirbęs visus įmanomus darbus už dubenėlį ryžių (tiesė kelius su katorginiinkais, rinko pipirus, kirto mišką, ganė buivolus, „o daugiausia stovėdavo ryžių laukuose kaip baidyklė varnoms gąsdinti"(195 p.), palaikomas svajonės kada nors tapti autobuso, kursuojančio iš Ramo į Kamą, kontrolieriumi. Žinoma, dėl jo kurtumo tai buvo neįmanoma. Užtat kai Žozefas, ruošdamasis į miestą, paimdavo kapralą drauge, kad šis rūpintusi vandens lygiu prakiurusiame radiatoriuje, kapralas atgimdavo. („Pririšdavo (kapralą – R.Š.) prie bamperio, įbrukdavo į ranką laistytuvą, ir kapralas tapdavo laimingiausiu žmogum lygumoje, tokiu laimingu, kokiu net netikėjo galėsiąs pasijusti", 195 p.). Kapralo istorija – pavyzdys tiems, kuriems viskas negerai ir kurie nežinia ko nori iš gyvenimo. Kita vertus, kaip ir visos istorijos, kuri su mūsų realybe nesusijusi, ji yra labai juokinga.

Nuostabu, kad romanas, kuriame tiek skurdo ir abejingo susitaikymo su juo (ryškiausiai tai iliustruoja čiabuvių vaikų gyvenimas – jie egzistuoja ne kaip žmonės, o kaip gyvulių jaunikliai, krinta nuo ligų ir bado, neretai suvažinėjami pralekiančių vairuotojų, motinos jais beveik nesirūpina) tiesiog pulsuoja vitališka, beprotiška gyvenimo jėga ir aistra. Puikūs puslapiai, kuriuose skleidžiasi Žozefo ir jo mįslingosios moters aistra – įtikinami iki paskutinio sakinio. Tokie pat įtikinami Siuzanos ir jos kandidatų į jaunikius, iš pradžių – nykiojo pono Žo, paskui – pono verpalų fabrikanto Barnerio – charakteriai. Ekspresyvi, kino filmo verta scena su kyšius imančiu ir sukčiaujančiu kadastro pareigūnu – dialogą su juo pradeda motina, o baigia Žozefas, atsinešdamas šautuvą, o vėliau dar pamoko valstiečius, kaip elgtis su tokiais prakeiktais sukčiais, atvykstančiais tikrinti koncesijų: nušaut ir pakast atokiau, automobilį nuskandint, o jei tardys, tegu niekas neprisipažįsta arba tegu prisipažįsta visi.

Puiki knyga, kuri galbūt ir mūsų skaitytojams padės išgyti nuo rytietiškos egzotikos kerų, atskleisdama anaiptol ne magišką, tačiau visgi sukrečiančią, supurtančią realybę, tuos vidinius žmogiškus išgyvenimus, kurie yra universalūs ir kurių neišdildo laikas.

Literatūra ir menas 2015-10-16

Atkelta iš 4 psl.

džią davė. Graži tu, mano Lietuvėle, miškais ir ežerais pasidabinusi.

Geresnės vietos nakvynei nesurasi. Žmogus, kuris čionai anksčiau gyveno, vertas pagyrimo. Po obelim įsitaisiau sau guolį, prie jos prigludęs susimąsčiau, žiūrėdamas į banguojantį duonelės lauką. Mąsčiau apie senelį Kunsmaną. Koks jis? Ar geras jis, ar blogas... Man jis buvo geras.

Kiekvieną vasarą mudu per kaimus ėjom. Romą vasarai išleisdavo į kaimą pas tetą Olę, tėvo seserį. O aš pas Kunsmanus glaudžiausi ir, ačiū Dievui, daug ko išmokau iš mylimo senelio, kuris tuo laiku kaimuose kalė skiedrų stogus; aš jam padavinėjau skiedras. O vakarais kai sėdėdavom už skobnių, klausiausi įvairiausių gyvenimo istorijų. Tad šiandien duonelės banguojantis laukas ir mena tuos laikus, kai mudu su seneliu plaukėm per tokias bangas iš pirkios į pirkelę, kur tik reikėjo iš naujo dengti stogą. Senelis – lyg kapitonas, aukštai iškilęs virš banguojančių varpų, o aš stebėjau tos banguojančios jūružės dugną.

...Jūrą pirmąsyk pamačiau berods trisdešimt devintaisiais, kai mes Pagėgiuose gyvenom. Į Klaipėdą važiavom Hitlerio žiūrėti. Kadangi tėvas geležinkelininkas, tai kelionė nekainavo, tik tą Adolfą pamatyt ne taip jau buvo lengva, tokia minia žmonių, o mes su broliu Romu – suslėgti tarp kojų. Tik Gerutis raitas tėvui ant pečių aplinkui dairės ir didybę jautė. Visai kas kita, kai prie jūros atsidūrėm. Tokios palaimos, ko gero, iki tol nebuvau patyręs. Mudu su Romu laigėm it kumeliukai ir net praradom baimę. Leidom bangelėms palaižyti mūsų kojas, o ką jau kalbėti apie uostą, kiek daug laivų ir kokie jie didžiuliai, stebėjomės, kaip juos vanduo išlaiko, o mes, tokie mažyčiai, skęstam. „Užtat, kad plaukt nemokam, o jie moka", – paporino man brolis.

Bet aš nuklydau vėl į šalį. Kaip sakiau, mudu su seneliu brendame per javų jūrą, senelis kaip koks kaminas aukštai iškilęs virš banguojančių varpų, o aš tarsi po vandeniu paniręs, tik retkarčiais šoktelėjęs žvilgsniu aprėpt galiu paviršių. O ir pavargau žiūrėt į tas mėlynas rugiagėlių gražias akis ir spoksančias nustebusias ramunes. Gražus tas knibždantis mažyčių gyvūnėlių jūros dugnas: čia ir lizdai paukštelių, čia ir urvai pelyčių, čia ir drugeliai virš varpų skraido.

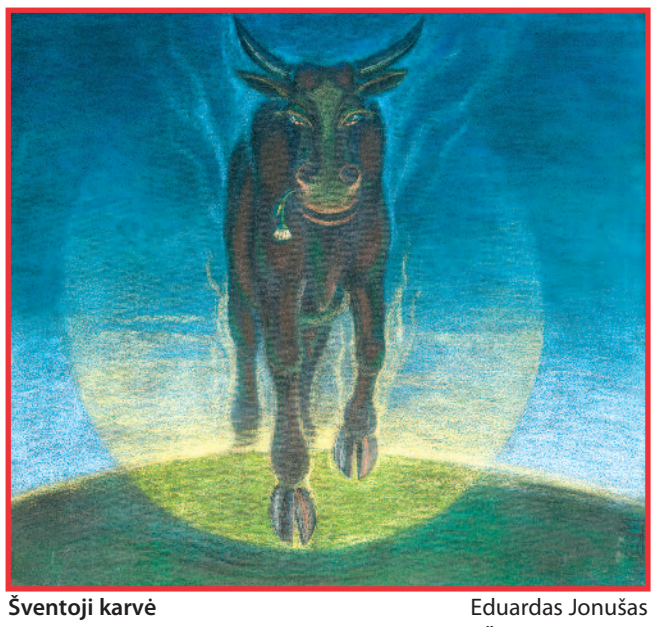

Šventoji karvė Eduardas Jonušas

Ateina Dievo tvarinys kaip motina maitintoja. Žolėdis. Gal pramins naują taką, kuriuo būtų saugu eiti...

Galiausiai išbridom į vienkiemio salelę, šuniukas draugiškai lodamas mus čia pasitiko, lyg būtų buvęs senas mano draugas, senelis šeimininkui spaudė ranką, regis, jie buvo seniai pažįstami. Netrukus papietavom ir šiek tiek nusnūdę subridom vėl į „jūrą", kol pasiekėm kitą „salą", kur turėjom dengti stogą. Senelis kitos dienos ankstų rytą atsikėlęs padarė keistokus mažyčius suoliukus. Kai aš atsikėliau, ant stogo jau krūvelėmis puikavosi skiedros.

Papusryčiavę netrukus ant stogo kilom, senelis, nemažą glėbį skiedrų paėmęs, stačias kopėčiom ant stogo lipo, o aš tik šiek tiek palaukęs ėmiau iš lėto kopti, kojos per kelius drebėjo.

Apsipratęs ėmiau dairytis, kas regisi aplink, kodėl taip šuniukas loja ir ką senelis daro. O jis skiedrelę linkt ir ją prie kitos pridėjęs ilgą ploną vinį šmakšt įsmeigė į skiedrą – ir plaktuku jai per kepurę. Vienu mostu sukalė į skiedrą, gražu žiūrėt. Tik kodėl jis tas skiedras lanksto, neiškentęs klausiau. „Matai, skiedrelė kaip žuvis turi žvyną, jei ją žemyn galva, tai lietui lyjant vanduo nuo stogo nenutekės, o per ją į patalpą pateks."

...Geri laikai toji vaikystė. Greit pripratau prie aukščio ir skiedras nešiojau stačias, o kai turėjau laisvo laiko, debesis stebėjau ir ant jų svajonėse lyg patale miegojau ir svajojau apie laimingą ateitį. Smagu būti už kitus aukščiau, ant paties kraigo, užsilipęs jaučiausi nemenkas, nes visa, kas ten, žemai, prieš mane menkučiai rodės.

Taip gardžiai kvepia pyragu ir duona, o ir kaip nekvepės, jei šeimininkė išnešė laukan ką tik iškeptą duoną ir pyragą, toks gardumėlis – jokiems kitiems kvapams tai neprilygs. Ar gali būti kas gardesnio už duonelę šventą! Lyg iš sapno pabudino senelis. Jau skiedrelių reikia, tad nuskubėjau jų atnešti.

Taip ir bėgo vasarėlės dienos, gamtos stebuklus į save siurbiau, kol vėl reikėjo eiti į mokyklą. Keistokas tas mokyklos laikas, nepamenu aš nieko, nei draugų turėjau, išdilo viskas. Nebent bažnytėlė, kurioje patarnauti kunigėliui teko, malda, giesmės ir vargonai gramzdino į svajonę.

Taip man šiandien bebraidant po vaikystę, saulutė nusileido, ir akys ėmė merktis...

Tęsinys kitame numeryje

METŲ KNYGOS RINKIMAI

Šį rudenį, kaip ir kasmet nuo 2005 metų, Lietuvos Respublikos kultūros ministerija kartu su Lietuvos nacionaliniu radiju ir televizija, Skaitymo ir kultūrinio raštingumo asociacija bei Nacionaline Martyno Mažvydo biblioteka vėl rengia akciją „Metų knygos rinkimai" ir kviečia skaitytojus balsuoti už geriausias lietuvių autorių knygas.

Jau vienuoliktą kartą spalio viduryje pristatomi praėjusiais metais išleistų lietuvių literatūros kūrinių penketukai keturiose kategorijose: knygos suaugusiesiems, poezijos, paauglių ir vaikų. Šiais knygų rinkimais siekiama skatinti Lietuvos gyventojus domėtis šiuolaikine lietuvių literatūra ir atkreipti dėmesį į geriausius jos kūrinius, populiarinti skaitymą, kaip prasmingą ir patrauklų užsiėmimą.

Akcijoje dalyvaujančios knygos yra parašytos šiuolaikinių lietuvių autorių ir išleistos nuo 2014 m. rugsėjo 1 dienos iki 2015 m. rugpjūčio 31 dienos. Ekspertų komisijos šiemet atrinko iš viso dvidešimt knygų – po penkias kiekvienoje kategorijoje.

Knygų suaugusiesiems penketukas: Birutė Jonuškaitė, „Maranta„ (Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla); Valdas Papievis, „Odilė, arba Oro uostų vienatvė„ („Alma littera„); Dalia Staponkutė, „Iš dviejų renkuosi trečią: mano mažoji odisėja„ („Apostrofa„); Antanas Šileika, „Pirkiniai išsimokėtinai„ („Versus aureus„); Tomas Vaiseta, „Paukščių miegas„ (Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla).

Poezijos knygų penketukas: Vladas Braziūnas, „Stalo kalnas„ (Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla); Jurgita Jasponytė, „Šaltupė„ (Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla); Donaldas Kajokas, „Apie vandenis, medžius ir vėjus„ (Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla); Aušra Kaziliūnaitė, „Mėnulis yra tabletė„ (Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla); Aidas Marčėnas, „Viename„ (Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla).

Knygų vaikams penketukas: Raminta Baltrušytė, „Kalvėnų miesto paslaptis„ (Labdaros ir paramos fondas „Švieskime vaikus„); Tomas Dirgėla, „Apie raganą Šiokiątokią„ („Dominicus Lituanus„); Birutė Mar, „Gėlininkė„ (Labdaros ir paramos fondas „Švieskime vaikus„); Ramunė Savickytė, „Adelės dienoraštis. Ruduo„ (Labdaros ir paramos fondas „Švieskime vaikus„); Rimvydas Stankevičius, „Pūgos durys„ (Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla).

Knygų paaugliams penketukas: Akvilina Cicėnaitė, „Niujorko respublika„ („Alma littera„); Kristina Gudonytė, „Jie grįžta per pilnatį„ („Tyto alba„); Daina Opolskaitė, „Eksperimentas gyventi„ („Alma littera„); Rebeka Una, „Atjunk„ („Alma littera„); Renata Šerelytė, „Rebekos salos„ („Alma littera„).

„Kultūra" pasistengs supažindinti savo skaitytojus su penketukų knygomis. Primename, kad su trimis autorėmis iš paauglių knygų kategorijos skaitytojai jau turėjo progos susipažinti. Plačiau apie akciją – *http://metuknygosrinkimai.skaitymometai.lt*

Sauliaus Petreikio skrydis į Japoniją ir atgal

Koncertas su Naoko Kikuchi Vilniaus Rotušėje

Saulius Petreikis pučia aborigenų dūdą Vilniaus rotušėje.
L. Vasiliauskaitės-Rožukienės nuotr.

Laimutė Vasiliauskaitė - Rožukienė

Prieš pasirodant japoniškų kanklių atlikėjai, viešniai Naoko Kikuchi, multiinstrumentininkas Saulius Petreikis su dviem bičuliais „apšildė" publiką, mėgdžiodamas paukščius ir lietuvišku lumzdeliu pritarė gitaroms. Šiais garsais pakilę virš Lietuvos, jie pradėjo nuo Žemaitijos – Saulius išmokė klausytojus pritarti „*ei vaka, ei vakulele*", dainai apie vaikus angelėlius.

Vėliau keltų piratai leido jam keliauti į vandenynus – taip jo rankose atsirado keltiška fleita. Petreikis prisipažino ketverius metus buvęs keltų kely: Škotijoje, Airijoje, Danijoje, kur miškuose, laukuose ne tik paukščiai suokia, groja ir dainuoja: ten groja dainuoja visi – ir profesionalai, ir mėgėjai.

Toliau, kalnynų link, muzikantai atsiduria Persijoje, o Petreikio rankose – jau kita, magiškoji fleita *Nei*, kuri tai virkdoma, tai pakeičiama gomuriniu meditatyviniu Sauliaus balsu, primenančiu maldą. Jau iš toli matyti žydinčios žydrynėje sakuros, Naoko Kikuchi visai šalia, kalba Saulius, tačiau reikia truputį palūkėti, nes suskamba didysis aborigenų „telefonas", kuris leis pajusti Australijos kvapą. „Kam nemiga ar kas labai knarkia, teišmoksta juo groti," – sako Saulius. Pučiant šią beveik žmogaus dydžio aborigenų dūdą, žmogus priverčiamas hiperaktyviai kvėpuoti pro nosį (taigi ją pučiant nebereikės net kavos).

Ir štai pasirodo viešnia Naoko, užsimovusi ant pirštų specialius nagelius, kuriais prakalbina japoniškas kankles *koto* (jos medinės, fortepijono dydžio). Perskristi Japonijos kalnus, pritardami viešniai, padeda Donato saksofonas ir Sauliaus trimitas. Sauliaus rankose – keistas instrumentas su raudona uodegėle ir kutu (niekas iš salės neatspėja jo pavadinimo). Pasirodo, tai *hulusi*, indų instrumentas.

Kultūrų susiliejimas, susiklausymas ir tradicijų perėmimas – improvizacija, kuri įmanoma profesionaliems muzikantams. ❑

Apie Saulių Petreikį

Saulius Petreikis, žemaitis iš Barstyčių, baigė Lietuvos muzikos akademiją, trimito specialybę, tačiau domisi įvairių šalių kultūromis, jų etniniais instrumentais, groja birbyne, lumzdeliais, ragais, klasikinė fleita, indiška fleita bansuri, armėnišku duduku, airiška fleita, keltiškais vistlais, persišku najumi, vengrų švilpomis ir kt. Mėgsta džiazuoti bei improvizuoti. Išleido kompaktinę plokštelę „Pasaulio tautų muzika" (nuo Malio iki Lietuvos, nuo Airijos iki Tibeto), kur yra ir klasikos, folkloro, džiazo, netgi subtilios elektronikos). Jo partneriai – belgų gitaristas Chrisas Ruebensas ir jo ansamblis, elektroninės muzikos atlikėjas Ignas Juzokas, folkloro dainininkė Rasa Serra, grupė „Ma-Lituanie" ir grupė „Saulės broliai".

Saulius nevadina savęs kompozitoriumi, tik kūrėju, muzika jam – hobi ir darbas, kuris niekada nenusibosta.

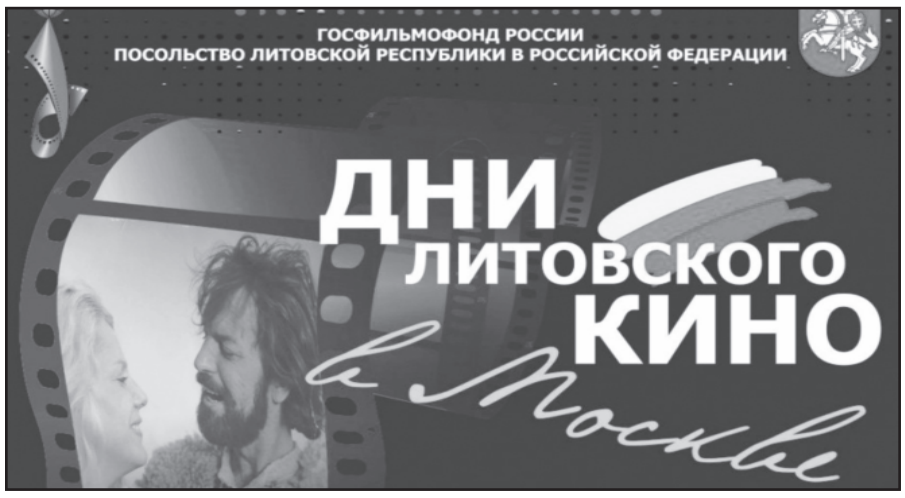

Lietuvos kino dienų Maskvoje plakatas

Kinas suvienijo Lietuvos ir Rusijos meno mylėtojus

Algis Vaškevičius

Spalio 16-20 dienomis Rusijoje, Maskvos ir Sankt Peterburgo miestuose buvo surengtos lietuviško kino dienos, o spalio 23-25 dienomis nacionaliniame Kauno dramos teatre vyko vieno garsiausių Rusijoje ir visame pasaulyje kino režisieriaus Andrejaus Tarkovskio ir jo tėvo poeto Arsenijaus Tarkovskio atminimui skirti vakarai. Renginiai abejose šalyse sulaukė daug dėmesio, ir kinas suartino abiejų tautų meno mylėtojus.

Pradėdamas Tarkovskių dienas Kauno dramos teatro vadovas Egidijus Stancikas prisiminė, kaip dar 1988 metais, jam būnant studentu Vilniuje buvo surengta Andrejaus Tarkovskio filmų retrospektyva. „Buvo dar mūsų Nepriklausomybės priešaušris, ir mes lukštenome jo kūrybos metaforas, jo Ezopo kalbą, kuri negalėjo palikti abejingų ir vertė sukrusti.

Sovietiniais metais jo filmai pasiekdavo ekranus cenzūruoti, o dabar Kaune turime galimybę pamatyti pilnas originalias jų versijas. Prireikė pusės metų, kad surengtume šias dienas, kurios, manau, tęsis ir ateityje. Tikiuosi, kad ir jaunoji karta atras tas amžinas vertybes, kurios pakyla aukščiau įvairių politinių dalykų, o kultūra įveikia visas kliūtis", - sakė direktorius.

Šio renginio sumanytoja, Tarkovskių kūrybos įamžinimu besirūpinančio Rusijos fondo „Du Andrejai" valdybos narė Irina Konstantinova teigė, kad kai prieš trejus metus persikėlė gyventi į Lietuvą, ji svarstė, kokie Rusijos kultūros žmonės čia būtų įdomūs ir su bendraminčiais nutarė, jog reikia kalbėti apie Tarkovskius, Josifą Brodskį, Aleksandrą Solženicyną, kitas asmenybes, jų kūrybą.

Idėją parėmė Rusijos valstybinis filmų fondas, o į Kauną šįsyk atvyko aktorė Natalija Bondarčiuk, su aktorium Donatu Banioniu vaidinusi A.Tarkovskio filme „Soliaris", aktorius Jurijus Nazarovas, filme „Andrejus Rubliovas" sukūręs dviejų princų vaidmenis, taip pat A. Tarkovskio filmų dailininkė Nelli Fomina, režisieriaus sūnus Arsenijus Tarkovskis, keli kino kritikai.

Renginio organizatorė pasakojo, kad Arsenijus Tarkovskis, žinomas poetas ir literatūros kritikas trejus metus vasaromis gyveno Lietuvoje ir sukūrė čia keletą eilėraščių, o 1967 metais Druskininkuose parašytas „Štai ir vasara praėjo" („Vot i lieto prošlo" vėliau tapo populiaria daina, kurią atlieka garsi dainininkė Sofija Rotaru, šis eilėraštis yra cituojamas ir filme „Soliaris".

„Soliarį" Kaune pristačiusi aktorė N. Bondarčiuk tiesiog spinduliavo gera energija, ji sulaukė daugiausia žiūrovų plojimų, o jos prisiminimai apie bendravimą su D. Banioniu, apie tai, kaip apsilankiusi mūsų aktoriaus namuose ji apsidžiaugė pamačiusi, jog viena jo namų siena visa buvo papuošta fotografijomis iš „Soliario" filmavimo labai sudomino kino mėgėjus.

„Kaune aš buvau ne kartą, o vieną kartą į mane čia šovė – tiesa, tai buvo filmavimo aikštelėje, kai garsus rusų režisierius Sergejus Gerasimovas 1976 metais kūrė filmą „Raudona ir juoda" pagal Stendalio romaną – tada Julieną Sorelį vaidinęs aktorius ir iššovė. Buvau dar mergaičiukė, kai filmavausi „Soliaryje", kuris man atvėrė pasaulį – su šiuo filmu aplankiau 55 šalis, Kanų kino festivalyje 1972 metais gavome Didįjį žiuri prizą, mane po to visur pažindavo, net japonai atpažino. Čia, Lietuvoje, iki šiol turiu daug bičiulių, žaviuosi ir labai myliu jūsų šalį. Mes turime keistis kultūrinėmis vertybėmis, bendrauti, nes kultūra, žmogiški santykiai yra aukščiau visko", - sakė aktorė.

Kaune parodytas ir neiškarpytas 185 minučių trukmės „Andrejus Rubliovas", pasaulio kino kritikų laikomas šedevru. Tai pasakojimas apie XIV-XV amžiuje Rusijoje gyvenusį garsų vienuolį ikonų tapytoją. Filmas sulaukė daugybės apdovanojimų įvairiuose festivaliuose. Jame vaidinęs J. Nazarovas Kaune pasakojo, jog filmas dėl religinės tematikos neįtikęs sovietų valdžiai, jis sunkiai skynėsi kelią į ekranus, o dabar yra laikomas vienu iš pačių geriausių pasaulio filmų.

Tarkovskių dienų metu meno mylėtojams buvo pristatyta fondo „Du Andrejai" parengta paroda, kurioje – garsiojo režisieriaus filmų plakatai iš įvairių šalių, taip pat Andrejaus vaikystės laiškai tėvui Arsenijui, nuotraukos iš filmavimo aikštelių, įvairūs dokumentai, archyviniai kadrai iš „Andrejaus Rubliovo" filmavimo aikštelės.

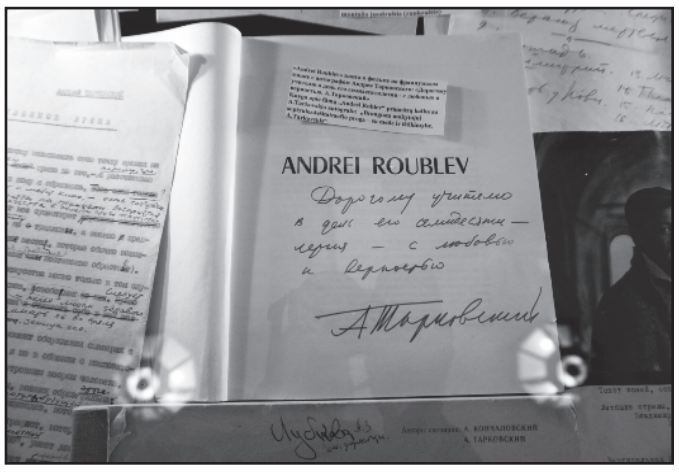

A. Tarkovskio kūrybai skirta paroda. A. Vaškevičiaus nuotraukos

Savo prisiminimais apie kino genijų dalinosi jo kurso draugas režisierius Julijus Faitas, kuris pristatė dar studijų laikais kartu su A. Tarkovskiu sukurtą trumpametražį filmą „Žudikai" pagal rašytojo Ernest Hemingway apsakymą. Žiūrovai išgirdo ir viešumos nemėgstančio bei su kinu nieko bendro neturinčio Andrejaus Tarkovskio sūnaus Arsenijaus žodį.

„Manęs dažnai klausia jau labai įkyrėjusio klausimo, ką reiškė augti tokioje šeimoje, turėti tokį tėvą ir senelį. Man jie nebuvo nei įžymybės, nei garsenybės – tiesiog buvo tėvas ir senelis. Kinas yra labai viešas dalykas, o viešumos aš nemėgstu, todėl pasirinkau gydytojo specialybę – mokykloje man labai patiko biologija. Tėvas man buvo griežtas ir reiklus, bet jis turėjo savo pasaulį, kurį ne visi suprato", - pasakojo režisieriaus sūnus.

A. ir A. Tarkovskių dienų metu vyko ir aktorinio meistriškumo bei kostiumų dailininkų meistriškumo pamokos Vytauto Didžiojo universiteto studentams. Visi renginiai lankytojams buvo nemokami, ir susidomėjimo sulaukta išties didelio, ne į visus seansus galėjo sutilpti renginiuose norėję dalyvauti žiūrovai.

Renginiai Kaune vyko praėjus vos kelioms dienoms po jau trečią kartą surengto lietuviško kino pristatymo Maskvoje. Pirmą kartą Lietuvos kino dienos šiemet surengtos ir kitame Rusijos mieste Sankt Peterburge. Maskvos kino teatre „Iliuzionas" buvo parodyti garsūs senosios Lietuvos kino mokyklos darbai bei pristatyti keli šiuolaikiniam Lietuvos kinui atstovaujantys filmai.

Kino mėgėjai Maskvoje turėjo galimybę pamatyti dar prieškario Lietuvoje sukurtą nebylų operatoriaus Jono Kazimiero Miliaus sukurtą dokumentinį filmą „1929 metai Lietuvoje". Demonstruojant šį filmą pianinu jį gyvai įgarsino maskvietis muzikantas ir literatas Sergejus Aksionovas. „Iliuziono" kino teatre jis įgarsina visus nebylius filmus.

„Kai sužinojau, kad reikės įgarsinti seną lietuvišką filmą, buvo daug jaudulio. Nežinojau, kokią muziką parinkti, koks muzikinis fonas būtų geriausias, apie to meto lietuvišką muziką neturėjau supratimo, o ir visagalis internetas nelabai kuo galėjo padėti. Vis dėlto pavyko parengti muzikinę programą ir tą filmą įgarsinti. Lietuviško kino dienos susilaukė didelio susidomėjimo, daug žiūrovų, ir susitarta, kad dabar kasmet spalio mėnesį į Maskvą atvažiuos lietuviškas kinas", - pasakojo šių eilučių autoriui S. Aksionovas.

Jis džiaugėsi galėjęs artimiau pabendrauti su režisieriumi Algimantu Puipa, kurio filmas „Edeno sodas" buvo pristatytas Maskvoje. Šį lietuvių režisierių Rusijos kino mėgėjai gerai žino – pernai „Iliuzione" parodytas ankstesnis jo filmas „Miegančių drugelių tvirtovė", o šįsyk priminta ir jo prieš 40 metų sukurta kino juosta „Atpildo diena".

Be to, lietuviško kino dienų metu žiūrovai galėjo pamatyti dokumentinį filmą „Pasaulį vaizduojuos kaip didelę simfoniją... M. K. Čiurlionis", kurį pristatė Lietuvos Respublikos ambasadorius Rusijos Federacijoje Remigijus Motuzas, naujus vaidybinius filmus „Sangailės vasara", „Pakeliui" (rež. Ričardas Marcinkus). Po seansų vyko susitikimai su filmų atstovais – režisieriais Algimantu Puipa, Ričardu Marcinkumi, aktore Aiste Diržiūte, operatoriumi Viktoru Radzevičiumi.

Lietuvos ambasadorius R. Motuzas sveikinimo kalboje pabrėžė, kad trečiąjį kartą vykstantis festivalis yra svarbi Lietuvos kultūros pristatymo šventė, kuri jau tapo tradicija. Šio festivalio su nekantrumu laukė žiūrovai, kino kritikai, studijuojantis jaunimas Maskvoje ir lietuvių bendruomenė. Svarbu ir tai, kad programoje pristatomas ne tik ankstesniųjų metų lietuviškas kinas, bet ir jaunų, tačiau pasaulyje jau pripažintų lietuvių režisierių darbai.

Tradiciškai lietuviško kino dienų metu vyko retrospektyvininis filmų pristatymas, skirtas režisieriaus ar aktoriaus kūrybai pagerbti - šiemet tai buvo Donatas Banionis. Žiūrovams parodytas filmas „Bethovenas. Gyvenimo dienos", jau minėtas režisieriaus A.Tarkovskio „Soliaris", taip pat vokiečių filmas „Goja, arba sunkus pažinimo kelias" bei „Misterio Mak-Kinlio pabėgimas". Iš viso per penkias dienas pristatyta 16 lietuviškų vaidybinių, 3 dokumentiniai bei 1 animacinis filmas. ❑

Režisieriaus A. Tarkovskio sūnus Arsenijus ir aktorė N. Bondarčiuk

Kultūros kronika

Spalio 23 ir 24 d. Romoje rodytas jaunos lietuvių režisierės Kamilės Gudmonaitės spektaklis pagal Augusto Strindbergo pjesę „Sapnas". Teatro iniciatyva surengtas trupės susitikimas su italų studentais. Jo metu kilo gyva diskusija apie naujausias teatro tendencijas, skirtingus požiūrius, kūrybos metodus. K. Gudmonaitė atsakinėjo į studentų klausimus, pasakojo, kaip gimė spektaklis, apie grupės telkimą kaip kūrybos būdą, bendradarbiavimo svarbą, žaidimą ir tam tikrus susikurtus ritualus. Spektaklis „Sapnas" yra Lietuvos muzikos ir teatro akademijos teatro režisūros kurso (vadovas Gintaras Varnas) studentės K. Gudmonaitės debiutas teatre. Ką tik gimęs spektaklis spėjo pabuvoti dviejuose Italijos teatro festivaliuose, viename jų – Spoleto – dalyvavo konkursinėje programoje ir laimėjo pirmąją vietą jauno teatro kategorijoje.

Spalio 27 d. LR ambasadoje Berlyne Lietuvos ir Vokietijos kultūros istorijos analų programoje pristatytas naujausias lietuvių riežisieriaus Arvydo Baryso filmas „Tarp keliaujančių kopų" apie Nidos menininkų koloniją, miestelio istoriją bei ten gyvenusių ir kūrusių menininkų gyvenimus. Šis filmas sukurtas remiantis dokumentais ir fotografijomis. Jame pasakojama apie čia gyvenusius ir dirbusius menininkus. Filme „Tarp keliaujančių kopų" vaizduojami KuršiųNerijos peizažai, nedidelės vaidybinės scenos jungiamos į organišką ir gyvą menininkų kolonijos Nidoje visumą. A. Baryso istorinis-dokumentinis filmas „Tarp keliaujančių kopų" pasakoja apie Kuršių Neriją, šimtmetį - nuo 1850-jų iki 1945-jų traukusią vokiečių menininkus. Prūsijos Sachara, „Šiaurės perlu" vadinamą, atokų nuo civilizacijos pakraštį pamėgo Karaliaučiaus dailės akademijos profesoriai ir auklėtiniai, o vėliau ir kiti vokiečių kultūros ir meno veikėjai.

Spalio 22 d. Lietuvos nuolatinėje atstovybėje Europos Sąjungoje Briuselyje, minint kompozitoriaus, politiko, diplomato, visuomenės ir kultūros veikėjo Mykolo Kleopo Oginskio gimimo 250-ąsias metines, Čiurlionio kvartetas atliko specialią programą, pavadintą pagal vienus svarbiausių šios iškilios asmenybės raštų – „Laiškai apie muziką". Šia proga atidaryta paroda „Lietuva žemėlapiuose", kurioje pristatomi 23 originalūs žymiausi XVI–XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir kaimyninių šalių žemėlapiai, pagaminti Nyderlanduose. Tokį parodos rengėjų pasirinkimą nulėmė faktas, kad M. K. Oginskis taip pat buvo diplomatas, 1790 m. paskirtas ypatinguoju Abiejų Tautų Respublikos pasiuntiniu Olandijoje. Parodos centre eksponuojamas Amsterdame atspaustas reikšmingiausias LDK žemėlapis, užsakytas ir išleistas Vilniaus ir Trakų vaivados Mikalojaus Radvilos Našlaitėlio pastangomis. Tai pirmasis lietuviškas žemėlapis, sudarytas remiantis topografinių matavimų duomenimis.

Mackonis

Atkelta iš 4 psl.

1952 m. Lenkijos saugumiečių suimtas, pervežtas į Vilnių. Karo meto dienoraščiai 1944 m. pateko į KGB rankas ir tapo „kaltinimo įrodymais" sovietiniam kariniam tribunolui" (p.151). Nuteistas „Už tėvynės išdavimą" 25-iems metams, kalėjo Kemerovo srityje. Po Stalino mirties amnestuotas – 1956 m. gegužę grįžo į Vilnių.

Apsistoja pas dukrą Birutę savo statytame name (dabar jau Jankos Kupalos, ne Traidenio gatvėje). Parašo pirmiausia du tomus memuarų „Be ryto naktis" – apie 1900-1939 m. laikotarpį, apybraižą apie gimtąjį kaimą, vėliau atsiminimus „Senoji vilniečių karta" ir kt. Tarsi atsiveria grožinės kūrybos šaltinis: rašė apysakas, dramas, sukūrė keturis romanus – „Keliai ir bekelės", „Ristokratai", „Buvo kaimas", „Ekscelencijos". Rašė laikraščiams – „Gimtojo krašto" pirmtakui „Tėvynės balsas", kt. Regis, labai stengėsi būti „sąmoningas tarybinis pilietis": „Maždaug 1960 m. parašyta apysaka *Marginiai* – tobulai socialistinio realizmo reikalavimus atitinkantis kūrinys. <…> beveik visi veikėjai yra teigiami sąmoningi tarybiniai piliečiai, konfliktas kyla tik tarp gero ir dar geresnio" (p. 117). O 1962 m. parašytame romane „Keliai ir bekelės", pasak literatūrologės, „autorius iš sovietų doktrinos ima jam patraukliausią socialinio teisingumo nuostatą ir bando ja pridengti, pateisinti sovietų atėjimą į Lietuvą" (p. 118). 1961-1966 m. rašytame apsakymų rinkinyje „Chrizantemos" autorius pasistengia išsakyti savo antiklerikalines nuostatas. Dievo ir žmogaus supriešinimas, žmogaus kėlimas aukščiau Dievo yra sovietinės ideologijos arkliukas, ant kurio bandė užsėsti ir R. Mackonis." (p.122)

Tik 1968 m. gavo darbą – tapo Valstybinio dailės muziejaus leidinių redaktoriumi., dirbo ten iki savo 80-mečio (taigi 1980 m.) Šis laikotarpis atspindėtas prisiminimuose „Bohemos tarnyboje", o paskutinio gyvenimo laikotarpio užrašus įvardijo „Sutemos". R. Mackonis mirė 1982 m. sausio 9 d.

*

Didžiąją knygos dalį skirdama (tam pašvęsdama antrąjį, centrinį, skyrių) Mackoniui-prozininkui ir dramaturgui, A. Lapinskienė jį tituluoja tarpukario Vilniaus literatūros pradininku. Autorė gan išsamiai pristato kūrinių siužetus, aptaria jų privalumus, reikšmę tuometei Vilniaus krašto lietuvių „mažumai", nenutyli ir trūkumų. Štai įvardijant, kad „Pilkųjų didvyrių" „siužeto vingiai vietomis tesudaro foną aistringai publicistikai" (p. 61), primenama šios ir kitų apysakų svarba „tiek Vilniaus lietuvių literatūros raidai, tiek Vilniaus krašto lietuvybės išsaugojimui" (p. 62). „Mackoniškai publicistiškos" – taip reziumuojamas R. Mackonio apysakų savitumas.

Matyt, didele dalimi paties herojaus prigimties nulemta, kad į privatumo zoną – be faktų konstatavimo: vedė, sulaukė dukters – mes neįleidžiami. Aptardama 1928-1934 bei 1941-1943 m. rašytus dienoraščius (trečiasis, baigiamasis skyrelis „Autentiški epochos liudijimai" skiriami būtent dienoraščiams ir atsiminimams) autorė, regis, pati stebisi: „Asmeninio gyvenimo tarsi nebūta, jis dienoraštyje nefiksuojamas"; štai tik vienintelis „išsidavimas", įrašas 1929 m. gegužę: „Liūdna kažkaip ir ilgu. Šaly šeimyninio gyvenimo nuobodulio, kurio jokiomis priemonėmis nemoku nugalėti, dar labiau širdį spaudžia visuomenės iširimas, iškrikimas" (p. 139). Širdies peršulys dėl visuomenės iškrikimo, žinia, herojiškas, bet šeimoje besikankinančio iš nuobodžio žmogaus tiesiog gailu…

Vieną kitą asmeninių – tikrų ir skaudžių – išgyvenimų virptelėjimą patiriame jau artėdami į knygos pabaigą, autorei pacituojant atsiminimų fragmentus. Pavyzdžiui, 1943 kovo 18-osios rytas, kai užgriuvę gestapininkai išsivedė aktyvųjį žurnalistą-publicistą: „Skaudi buvo valanda. Ypač ilgai akyse stovėjo jaunesnioji duktė. <…> Vyresnioji palydėjo iki vartelių ir atsigręžęs paskutinį kartą gyvenime pamačiau tarpduryje stovinčią žmoną" (p. 166). Beje, prasmingas autorės apgailestavimas, kad Mackonis, Štuthofo baisumus paliudijęs memuaruose „Pragaro dugne", „neparašė atsiminimų apie Kemerovo srities lagerius" (p. 171), juk mums rūpi ne tik liudijimai prieš fašizmą, bet ir – prieš stalinizmą.

Gal ir mokslinės monografijos žanras autorių atriboja nuo žmogiškojo smalsumo: telkiamasi ties tuo, ką herojus padarė, sukūrė, ne – kokia buvo asmenybė, kaip gyveno ir pan. Bet mįsle, o tuo labiau - prieštaravimu liekantys privataus gyvenimo momentai, manyčiau, galėtų būti bent įvardyti, o gal net išspręsti – juk autorė bendravo su Mackonio dukra Birute (gal į kai kuriuos klaustukus atsakoma B. Mackonytės išleistuose tėvo atsiminimuose, bet juk *šios* knygos supratimui mes neprivalome telktis kitų šaltinių). Kai kurie klaustukai gal *tik* moraliniai, turintys ir likti retoriniais… Pvz. cituojamas Mackonio laiškas dukterims, „pristatant" sutuoktinę H. Bartoš: tai žmogus, „taip pat, kaip ir aš, neturįs jokios šeimos" (p. 36). Mano galva, būtų keista, jei dukterys nepasijuto lyg mazgote per veidą gavusios…

Bet lieka nepaaiškintų „faktografinių mįslių". Štai R. Mackonis 1950 m., gyvendamas Lenkijoje, rašo dukrai Birutei į Vilnių: „Savo metu tu dar esant lageryje parašei laišką, išreikšdama mintį norinti sužinoti, kodėl tarp mūsų, tai yra, tarp pirmosios mano žmonos ir jūsų motinos, nėra glaudaus sugyvenimo." (p. 112) Tai Birutės ir Vydos mama buvo antroji Mackonio žmona?..

Leidinį, kaip ir dera, papildo pluoštelis nuotraukų, kuriose herojų regime ir su artimaisiais, taip pat su „antrąja žmona Elena" (likusia R. Mackonio našle) – matyt, taip vadinama Helena Bartoš? Taip, monografija skirta kūrybai, ne asmeniniam Mackonio gyvenimui, bet mums, tiesiog besidomintiems laikmečiu ir jo veikėjais, rūpėtų ir šios mįslės…

*

Tokių asmenybių, kaip Rapolas Mackonis, pristatymu, manau, siekiama dviejų prasmingų uždavinių: viena, per jų veiklos prizmę aktualizuojamas istorinis kontekstas („vadovėlinei istorijai" suteikiama paveikaus konkretumo); antra, įvertinamas ir pagerbiamas šiandien nebeaktualių (neišlaikančių meninės kokybės egzamino) kūrinių istorinis vaidmuo. Tad A. Lapinskienės prisiimta misija galima tik žavėtis. Beje, pagarbos vertas autorės gebėjimas ir kritiniu žvilgsniu pažvelgti į knygos herojų, nepasiduodant gan įprastai aptariamos asmenybės „heroizacijos" tradicijai. Smalsumas irgi sukirbintas – visai magėtų dabar atsiverst R. Mackonio atsiminimus (išleistus jau po autoriaus mirties), pavyzdžiui, Birutės Mackonytės parengtą, 1999 m. išėjusią knygą „Senoji vilniečių karta"… ❑